

права особи на недоторканність житла. Якщо висновок щодо використання широкого способу закріплення зробити достатньо легко, то висновок щодо інтегрованого способу закріплення не є очевидним.

Отже, у зв'язку з вищезазначеним можемо підсумувати та визначити чотири елементи права особи на недоторканність житла, а саме: 1) можливість особи визначити для третіх осіб режим доступу до житла та перебування у ньому, в т.ч. охороняти житло від незаконних проникнень та створювати засоби, призначені для усунення випадків проникнення до житла без його згоди; 2) можливість особи вимагати від третіх осіб додержуватися недоторканності свого житла; 3) можливість особи у разі порушення його конституційного права на недоторканність житла звертатися за захистом до держави в особі судових і правоохоронних органів; 4) можливість особи вільно користуватися своїм житлом, самостійно обирати модель своєї поведінки у власному житті [11].

Отже, у зв'язку з вищезазначеним можемо прийти до висновку, що обмеження права особи на недоторканність житла – це визначене законом звуження можливості реалізовувати досліджуване право, яке створює умови для задоволення інтересів контрагента (в широкому сенсі слова) і суспільних інтересів.

Що ж до випадків незаконного обмеження (порушення) права особи на недоторканність житла, то варто зазначити, що воно може мати місце в таких випадках: а) у ситуаціях, які не містять достатніх правових та законних підстав, наприклад, при обшуку без відповідного рішення суду; б) при вчиненні злочинів: крадіжок, грабежів, розбоїв, незаконного встановлення прослуховуючих пристроїв та пристроїв спостереження тощо; в) у разі вчинення проступків (наприклад, зайва цікавість сусідів); г) при усуненні незначних, поточних комунальних несправностей, які не вимагають термінового втручання; д) при прийнятті різноманітних рішень службовцями житлово-комунальних підприємств у зв'язку із заборгованістю за послуги вищевказаних організацій, які інколи мають характер самоуправства; е) у разі незаконного позбавлення житла або іншого порушення права на житло.

Отже, для того, щоб людина в повній мірі могла реалізувати своє право на житло та його недоторканність, необхідно, щоб держава та її органи створили такі умови, при яких остання відчуватиме себе в першу чергу захищеною та знатиме, що випадки, при яких таке право може бути обмежене, чітко визначені виключно на законодавчому рівні, а не виникатимуть при ситуаціях, які вигідні іншим людям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України / Верховна Рада України, Закон України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР (із внесеними змінами та доповненнями, остання редакція від 12.04.2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.
2. Маляренко В. Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В. Т. Маляренко // Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку. – К., 2004. – С. 79.
3. Мічурин Е. А. Договори с жильцом: анализ возникающих проблем и пути их разрешения / Е. А. Мічурин. – Х., 2001. – С. 7.
4. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України, Закон від 16.01.2003 № 435-IV. – К., 2003 р. (із внесеними змінами та доповненнями, остання редакція від 19.01.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
5. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л. Д. Воеводин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – С. 293.
6. Вологина Э. А. Конституционные вопросы неприкосновенности жилища / Э. А. Вологина. – Волгоград : ВСШ, 1976. – С. 16.
7. Рудинский Ф. М. Личность и социалистическая законность / Ф. М. Рудинский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. – С. 113.
8. Фарбер И. Е. Свобода и права человека в Советском государстве / И. Е. Фарбер. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – С. 15.
9. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Л. О. Красавчикова. – М. : Юрид. лит., 1983. – С. 63.
10. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. – К. : Алеута : КНТ : Центр навчальної літератури, 2008. – С. 20, 80, 151.
11. Колейчиков В. В. / Правознавство / за редакцією В. В.Колейчиков, А. М. Колодія. – Київ : Юрінком Інтер, 2006 р.

УДК 347.129

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОТРИМАННЯ НОРМ ПРАВА GENERAL THEORETIC DESCRIPTION OF OBSERVANCE OF NORMS OF THE LAW

Юхимюк О.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

юридичного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Дотримання норм права є формою безпосередньої реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права. З об'єктивної сторони дотримання норм права завжди здійснюється правомірною пасивною поведінкою відповідних суб'єктів. З суб'єктивної сторони дотримання норм права полягає у набутті та реалізації суб'єктом правових знань.

Ключові слова: дотримання, реалізація, правомірне поведінка, правові знання.

Соблюдение норм права является формой непосредственной реализации норм права, при которой субъект не совершает действий, запрещенных предписаниями права. С объективной стороны соблюдение норм права всегда осуществляется правомерным пассивным поведением соответствующих субъектов. С субъективной стороны соблюдение норм права заключается в приобретении и реализации субъектом правовых знаний.

Ключевые слова: соблюдение, реализация, правомерное поведение, правовые знания.

The observance of the rule of law is a form of direct implementation of the law in which the subject does not commit acts prohibited by provisions of law. From the objective side of observance of norms of the law always comes true by good passive behaviour of corresponding subjects. From the subjective side of observance of norms of the law consists in acquisition and realization of legal knowledge of subject.

Key words: observance, realization, legal behaviour, legal knowledge.

Постановка наукової проблеми та її значення. Існування, сутність, соціальне призначення права полягають найперше у його ролі особливого регулятора відносин між людьми та їх об'єднаннями. Таке призначення права здатне втілюватися у повсякденну соціальну практику лише тоді, коли норми права (заборони, дозволи, зобов'язання, заохочення) втілюватимуться у поведінку відповідних суб'єктів, або, інакше кажучи, коли поведінка суб'єктів здійснюватиметься за правилами, що їх встановлюють норми права.

Право як соціальний регулятор тільки тоді виконує своє соціальне призначення, коли його норми знаходять практичне втілення в суспільних відносинах, поведінці конкретних осіб. Реалізація норм права належними суб'єктами завершує процес правового регулювання. Власне, саме втілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права називається реалізацією норм права.

Разом з тим реалізація норм права є складним явищем, що має свій зміст, особливості, принципи та форми. Найбільш значущим є поділ форм реалізації норм права на основі характеру дій правореалізуючих суб'єктів. На цій підставі розрізняють такі форми їх реалізації: дотримання (додержання), виконання, використання та застосування правових норм. Для комплексного розуміння категорії реалізації норм права виникає необхідність дослідження її окремих форм.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблемою реалізації норм права в ракурсі розділу теорії права займали ряд науковців, зокрема П. М. Рабінович, А. Алексєєв, М. Кельман, О. Скакун та інші. Безпосередню увагу правореалізації приділили такі дослідники, як В. Лазарєв, П. Недабайло, І. Дюрягин, В. Юсупов та інші.

Серед сучасних дослідників найбільше уваги приділяється такій формі опосередкованої реалізації норм права, як правозастосування. Зокрема, ці проблеми досліджували М. Гнатюк, В. Дума, О. Пунько, О. Уварова, Є. Бобрешов та інші. Крім того, науковці досліджували правозастосовні акти як результат правозастосування (П. Балтаджи, Л. Пригара, К. Костовська та інші).

Формулювання мети та завдань. Реалізація норм права за своїм обсягом є об'ємною ланкою в юридичному процесі, яка спрямована на врегулювання суспільних відносин, тому потребує детального теоретичного дослідження. Разом з тим варто пам'ятати, що реалізація норм права здійснюється у різних формах, що в одних випадках переплітаються, а в інших – передбачають самостійний варіант поведінки. У такому контексті їх комплексного дослідження досі не проводилось.

Метою дослідження є загальнотеоретична характеристика дотримання норм права як форми їх безпосередньої реалізації. Основне завдання даного дослідження полягає у з'ясуванні місця і значення дотримання норм права серед інших форм їх реалізації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Реалізація правових норм здійснюється у формі правомірної поведінки учасників суспільних відносин, які регулює право. Реалізація правових норм може полягати у здійсненні одного або кількох конкретних вчинків, дій, досягненні певного результату, мати систематичний або тривалий характер. Але в будь-якому разі цей процес вважатиметься таким, що відбувся, тільки за умови повного узгодження фактичної поведінки суб'єктів реалізації норм права з тими її програмами, які передбачені відповідними юридичними приписами.

У цілому реалізація норм права може бути визначена як процес їхнього фактичного втілення в суспільних відносинах через правомірну поведінку соціальних суб'єктів, що здійснюють належні їм суб'єктивні юридичні права і обов'язки.

Існуючі способи і форми реалізації правових норм можуть бути класифіковані за певними підставами.

Так, залежно від юридичного механізму її забезпечення розрізняють реалізацію правових норм, яка відбувається через загальні правові відносини, та реалізацію норм права, що здійснюється у конкретних правових відносинах. У першому випадку суб'єктивні юридичні права і обов'язки учасників правових відносин (набуття яких відповідними особами являє собою необхідну передумову реалізації правових норм) виникають безпосередньо на основі норми права, тобто з підстав, загальних для всіх осіб, на яких поширюється дія зазначених приписів [1, с. 406].

За характером її суб'єктів реалізацію норм права поділяють на індивідуальну і колективну. Індивідуальна реалізація полягає в можливості окремої особи самостійно, не вступаючи у відносини з іншими суб'єктами, здійснювати свої юридичні права і обов'язки. Колективна ж реалізація, навпаки, потребує для цього поєднання зусиль декількох осіб [1, с. 407; 2, с. 284; 3, с. 412].

Форми реалізації права залежно від ступеня активності суб'єктів:

1) активні позитивні дії. Таким шляхом відбувається використання права або виконання обов'язку. Ця форма правореалізації залежить безпосередньо від активних дій суб'єкта. Ця свідомо-вольова поведінка суб'єкта права завжди реалізується в рамках правовідносин (наприклад, договірних або управлінських);

2) пасивна форма (бездіяльність суб'єкта). У такий спосіб – шляхом утримання від дій – реалізуються правові заборони, але не тільки вони. Пасивна форма безпосередньої реалізації характерна, як правило, для дозвільних норм, що закріплюють права і свободи, невіддільні від особи (право на життя, честь, гідність, свободу світогляду, особисту недоторканність, недоторканність приватного і особистого життя) [2, с. 284-285].

Форми реалізації норм права залежно від порядку реалізації:

1) добровільна – суб'єкт права самостійно і добровільно реалізує норми, що надають йому дозволи (права), покладають на нього обов'язки і заборони (тобто здійснюється трьома способами – дотриманням заборон, виконанням обов'язків і використанням дозволів (прав));

2) примусова – суб'єкт права здійснює покладені на нього обов'язки у примусовому порядку (тобто здійснюється одним способом – виконанням обов'язків, лише частково – дотриманням заборон) [3, с. 412].

Крім того, пропонується класифікація форм реалізації норм права за складністю і спрямованістю дій суб'єкта: проста, безпосередня (без участі держави) – дотримання, виконання, використання; складна, опосередкована (за участю держави) – застосування [3, с. 413; 1, с. 407; 4, с. 421; 5, с. 451-452].

Безпосередня реалізація права – це регламентований нормами права процес самостійного здійснення прав і обов'язків суб'єктом права без допомоги спеціально уповноважених органів і осіб. Це сфера самовираження особи, її правової активності і життєвої позиції.

Безпосередня реалізація прав і свобод особи в процедурному плані відрізняється за рядом специфічних рис:

1) у даному процесі бере участь тільки суб'єкт права, а не спеціально уповноважений орган держави;

2) спеціальна процедура реалізації або відсутня, або безпосередньо випливає із закону;

3) відсутній акт застосування права, що індивідуалізує норму права щодо конкретного суб'єкта права [2, с. 286].

Використання, виконання, дотримання становлять ординарні (звичайні) форми реалізації правових норм, тобто такі, які, по-перше, проходить будь-який процес реалізації правових норм, і, по-друге, що здійснюються через власну поведінку осіб, яким вони адресовані. Разом з тим існують випадки, коли поряд із звичайними видами реалізації

норм права виникає потреба в особливій формі їх реалізації, а саме: у застосуванні норм права [1, с. 408].

Як зазначалося вище, реалізовувати норми права у формі їх дотримання, виконання і використання можуть як індивіди, так і їх об'єднання, а також державні і недержавні організації та їх посадові особи. Особливою формою реалізації норм права є їх застосування.

Виконання норм права – це форма їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норми права. Шляхом виконання реалізуються зобов'язуючі норми права, що знаходять свій вираз у діях суб'єктів щодо здійснення зобов'язуючого припису права. Виконання норм права здійснюється активною поведінкою суб'єктів: вони чинять дії, до яких їх зобов'язують приписи правової норми, тобто виконують покладені на них правові обов'язки. Прикладом виконання норм права може бути неухильне виконання працівником своїх трудових обов'язків, що впливає з вимог трудового законодавства.

Використання норм права – це форма реалізації норм права, за якої суб'єкт відповідно до своїх інтересів і потреб використовує права, надані йому відповідно до приписів правових норм що знаходять свій вираз у здійсненні тими чи іншими суб'єктами повноважень, наданих їм нормами права. Шляхом використання реалізуються уповноважуючі правові норми.

Правозастосування слід розуміти як правову форму діяльності уповноважених компетентних суб'єктів, спрямовану на реалізацію принципів та норм права у конкретних життєвих ситуаціях шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень [6, с. 134]. Застосування норм права уповноваженими суб'єктами має особливе значення, оскільки, по-перше, ця форма реалізації норм права є важливим засобом здійснення керівництва; по-друге, лише вони мають право застосовувати санкції до порушника вимог норм права. Порушення вимог правових норм створюють, зокрема, у відповідних органів держави право притягти порушників до відповідальності, а у останніх, звичайно – обов'язок понести покарання.

Дотримання норм права – це форма реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права.

При додержанні (дотриманні) правових норм поведінка суб'єкта узгоджується з нормами-заборами, тобто реалізуються забороняючі норми права. Інакше кажучи, сутність додержання (дотримання) норм права полягає в тому, що суб'єкт додержується правових заборон, тобто утримується від порушення заборон, які містяться в тих чи інших правових нормах. Додержання (дотримання) норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять дій, заборонених нормами права, і в такий спосіб додержуються правових заборон.

Прикладом додержання норм права може слугувати утримання громадянина від спроб вивезти за межі країни предмети, заборонені для вивозу [7, с. 224].

Н. Крестовська вказує, що ця форма реалізації права має місце тоді, коли суб'єкти утримуються від здійснення дій, заборонених правом. У більшості випадків дотримання права відбувається непомітно, зазвичай не фіксується. Саме тому його юридичний характер яскраво не виявляється. Таким шляхом реалізуються заборонні норми права, що вимагають пасивної поведінки (наприклад, переважна більшість норм Особливої частини Кримінального кодексу) [12, с. 285-286].

В. Червонюк зазначає, що дотримання норм права – це така форма реалізації, яка полягає в утриманні від вчинення заборонених нормою дій. Ця форма реалізації права пов'язана з реалізацією норм-заборон (забороняючі норми) [8, с. 510].

Р. Головкін окреслює дотримання права як форму його реалізації, яка полягає в утриманні від вчинення дій, забо-

ронених правовими нормами. Головна особливість даної форми реалізації права полягає у тому, що тут не вимагається вчинення будь-яких активних дій, оскільки виконується пасивне зобов'язання. Дотриманням реалізуються забороняючі норми права, а також заборони, виражені правоохоронними нормами права (наприклад, так звані загальнокримінальні заборони). Дотримання накладених правом заборон відбувається, як правило, непомітно в процесі без дії чи вчинення різноманітних правомірних дій.

Дотримання – це форма реалізації права, при якій суб'єкт суворо додержується встановлених заборон, тобто не вчиняє заборонених дій. Цій формі реалізації права відповідають забороняючі норми права втілення яких полягає в утриманні суб'єктів права від вчинків, на які накладена заборона [9, с. 346].

Дотримання права, на думку А. Венгерова, як правило передбачає рутинну, але надзвичайно важливу для впорядкування, стабільності суспільства поведінку суб'єктів права. Саме в цьому сенсі говорять про законослухняних громадян, котрі утримуються від дій (чи бездіяльності), що порушують норми права [10, с. 498].

На основі вказаного можемо визначити дотримання норми права як безпосередню форму реалізації забороняючих норм права, що полягає в утриманні суб'єктами від діянь, заборонених законом.

Дотримання як форму безпосередньої реалізації норм права, як особливий процес можна розглядати з об'єктивної та суб'єктивної сторони. Об'єктивна сторона дотримання норм права полягає в утриманні від активної поведінки за умов, передбачених нормами права. Тобто з об'єктивної сторони дотримання норм права завжди здійснюється правомірною пасивною поведінкою відповідних суб'єктів. В об'єктивну характеристику дотримання правових норм входить і його юридичний зміст, що полягає в дотриманні заборон.

Суб'єктивна сторона дотримання норм права виявляє правові знання і ставлення суб'єкта до правових вимог, стан його волі у момент утримання від дій, як це вимагає норма права. Суб'єкт права може бути зацікавлений у дотриманні правових норм через усвідомлення громадського обов'язку, через власну вигоду, або через побоювання несприятливих наслідків. У випадку зникнення бажання щодо забезпечення відповідності своєї поведінки до правових вимог припиняється процес дотримання норм права.

Дотримання норм права формується під впливом різних чинників. Необхідною, хоча й недостатньою умовою дотримання норми права певним суб'єктом є те, щоб суб'єкт знав про дію та зміст даної норми. Мотивацією дотримання правової норми особою, яка про неї дізналась, може бути страх перед санкцією, що загрожує за її порушення, схвалення змісту норми на основі визнаної суб'єктом системи цінностей чи те, що дотримання даних норм стало для суб'єкта звичкою.

Безперечно, дотримання, виконання і використання норм права тісно пов'язані між собою. Досліджуючи поведінку будь-якого суб'єкта, підкреслимо, що інколи дотримання, виконання і використання настільки тісно між собою переплітаються, що виділяти кожен форму реалізації норм права не доцільно. Така ситуація можлива, наприклад, при реалізації так званих компетенційних норм, тобто норм, що встановлюють компетенцію того чи іншого державного органу або посадової особи. Разом з тим, у багатьох випадках дотримання, виконання і використання мають самостійний характер, зокрема, коли від суб'єктів вимагається чітко визначений варіант поведінки. Тому цілком правомірно виділяти ці форми реалізації з метою вивчення їх особливостей. Дотримання та виконання вимагають певної чіткої варіанта поведінки – пасивної чи активної. Ці форми реалізації норм права забезпечуються, як правило, державним примусом. У той же час на державу покладається

обов'язок гарантувати своїм громадянам використання прав і свобод.

Висновки. Отже, дотримання норма права – безпосередня форма реалізації забороняючих норм права, що полягає в утриманні суб'єктами від діянь, заборонених законом. З об'єктивної сторони дотримання норм права

завжди здійснюється правомірною пасивною поведінкою відповідних суб'єктів. З суб'єктивної сторони дотримання норм права полягає у набутті та реалізації суб'єктом правових знань, а також у виявленні ставлення суб'єкта до правових вимог, стан його волі у момент утримання від дій, як це вимагає норма права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова та ін. ; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2010. – 584 с.
2. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. – 2-ге видання. – К. : Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – 640 с.
5. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
6. Юхимюк О. Типологія правозастосування // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – Випуск 19. – Том 1. – Ужгород, 2012. – С. 132–134.
7. Теорія держави і права [Текст] : підручник / С. Л. Лисенков [и др.]; ред. С. Л. Лисенков. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
8. Червонюк В. И. Теория государства и права : учебник. – М. : Инфра-М, 2006. – 704 с.
9. Теория права : учеб.-практич. пособие / Под ред. Р. Б. Головкина, С. А. Софроновой. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 464 с.
10. Венгерова А. Б. Теория государства и права : учебник для юридических вузов. 3-е изд., испр. и доп. – М. : Омега-Л, 2006. – 608 с.

УДК 340.11

НОРМА ПРАВА І ПРАВОВА НОРМА: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ LAW AND LEGAL NORM: CORRELATION PROBLEMS

Якушев І.М.,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри трудового, господарського та екологічного права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена висвітленню сучасного розуміння норми права і правової норми в юридичній науці. Проаналізовано зміст та ознаки цих категорій, зазначено спільні та відмінні риси. Обґрунтовано висновок, що норма права є основою для створення правових норм.

Ключові слова: право, норма права, правова норма, природне право, позитивне право.

Статья посвящена освещению современного понимания нормы права и правовой нормы в юридической науке. Проанализировано содержание и признаки этих категорий, определены общие и особенные черты. Обоснован вывод, что норма права является основой для создания правовых норм.

Ключевые слова: право, норма права, правовая норма, естественное право, позитивное право.

The article is devoted to current concept of law and legal norm in jurisprudence. The contents and features of these categories are analysed; common and difference features are marked. The conclusion about legal norm as a basis for legal norm formation is grounded.

Key words: law, law norm, legal norm, nature law, positive law.

Постановка проблеми. Багатоманітність вчень про право обумовлена різними підходами вчених до розуміння його сутності, мети та призначення. Конкретні історичні умови мали визначальний вплив на формування правосвідомості, а, відповідно, і на теоретичні дослідження про право. Проте незмінним і незаперечним є те, що право встановлює правила поведінки між людьми, які виражаються у певних нормах, зразках, еталонах тощо. Частина правил поведінки закріплюються у системі законодавства держави, їм надається певна форма, встановлюється їх загальнообов'язковість, а виконання забезпечується, поряд з іншими заходами впливу, і примусом держави. Інша частина не має чітко вираженої зовнішньої форми, існує у свідомості людини, передається з покоління у покоління. Разом вони забезпечують суспільний порядок, визначають і впорядковують поведінку людей. Для ефективної дії норм поведінки необхідно визначити межу між законодавчо закріпленими нормами і тими, дотримання яких не потребує законодавчого закріплення.

Аналіз сучасного законодавства України дає підстави стверджувати, що закріплення правил поведінки у нормативних актах все більше базується на категоріях, які властиві моралі, звичаям, традиціям тощо. Більше того, у нормативних актах вказуються такі категорії як умови належної поведінки, а у випадках їх недотримання встановлюються правові наслідки. Наприклад, ч. 3 ст. 212 Ци-

вільного кодексу України передбачає, що «якщо настанню обставини **недобросовісно** (виділено автором) перешкоджала сторона, якій це не вигідно, обставина вважається такою, що настала» [1]. Наведене свідчить про необхідність уточнення понятійного апарату для вироблення чітких критеріїв законодавчого закріплення правил поведінки, правильного розуміння змісту юридичних категорій для однакового застосування встановлених норм поведінки, що і є метою статті.

Стан дослідження. В юридичній науці завжди приділялася значна увага поняттю права, його змісту та складовим. Залежно від розуміння суті права, висловлювалися і різні точки зору щодо визначення «норми права» і «правової норми». Серед відомих вчених, які досліджували зазначені проблеми, варто виділити С. С. Алексєєва, Л. І. Антонову, В. К. Бабаєва, С. О. Комарова, С. О. Голунського, А. С. Піголкіна, О. В. Сурілова, О. Ф. Скакун, П. М. Рабіновича. Їх фундаментальні праці мають неочіненне значення для правильного сприйняття і розуміння права. Разом з тим сучасний стан розвитку суспільних відносин вимагає переоцінки та переосмислення ряду визначених ними категорій, у тому числі визначення понять «норма права» і «правова норма». Поза увагою вчених залишилися дослідження співвідношення цих понять, їх взаємозв'язок та взаємозалежність.